

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

«До захисту допускаю»

Завідувач кафедри української літератури

та теорії літератури,

доктор філологічних наук, професор

_____ П.В.Іванишин «___»_____ 2025 р.

**ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ НЕОРОМАНТИЧНИХ ДОМІНАНТ ПОЕЗІЇ І
МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література)

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації – вчитель української мови і літератури,

Автор роботи:

ІВАСИШИН Марії (УМ2)

Підпис

Науковий керівник: кандидат філологічних наук,

доцент **БАГАН Олег Романович**

підпис

Дрогобич 2025

**ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ НЕОРОМАНТИЧНИХ ДОМІНАНТ ПОЕЗІЇ І
МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Коротка мотивація захисту:

_____ Секретар ЕК_____

Підпис прізвище, ім'я

АНОТАЦІЯ

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ НЕОРОМАНТИЧНИХ ДОМІНАНТ ПОЕЗІЇ І МАЛОЇ ПРОЗИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Магістерська наукова робота присвячена творчості українського письменника-емігранта Леоніда Мосендза (1897–1948). Центральною проблемою дослідження є виокремлення неоромантичних естетичних концептів у його ліриці та малій прозі. Проаналізовано поетичну збірку «Зодіак» (1941) як яскраве художнє втілення стильового неоромантизму, притаманного літературній течії вісниківців. Визначено головні мотиви та ідейні акценти автора. Звернено увагу на формальну досконалість лірики, яка набуває художніх ознак неокласицизму.

Друга частина роботи присвячена аналізу новел Мосендза із збірок «Людина покірна» і «Відплата». Проаналізовано волюнтаристську проблематику цих творів. Звернуто увагу на історіософські концепції автора. Виділяються такі ознаки його прози: лаконічність, жанрова точність, ідеологізм, інтелектуалізм. У роботі порівнюється творчість Леоніда Мосендза із творчістю інших письменників-вісниківців. Зроблено висновки про значення цієї прози для естетичної окциденталізації української літератури.

ABSTRACT

THE PROBLEM OF STUDYING THE NEOROMANTIC DOMINANTS OF LEONID MOSENDZ'S POETRY AND SHORT PROSE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

The master's thesis is devoted to the work of the Ukrainian émigré writer Leonid Mosendz (1897–1948). The central problem of the study is the isolation of neoromantic aesthetic concepts in his lyrics and short prose. The poetic collection “Zodiak” (1941) is analyzed as a vivid artistic embodiment of stylistic neoromanticism, inherent in the literary movement of the Visnykovites. The main motives and ideological accents of the author are determined. Attention is drawn to the formal perfection of the lyrics, which acquires artistic features of neoclassicism.

The second part of the work is devoted to the analysis of Mosendz's short stories from the collections “The Obedient Man” and “Retribution”. The voluntarist problematic of these works is analyzed. Attention is paid to the author's historiosophical concepts. The following features of his prose are highlighted: laconicism, genre accuracy, ideologism, intellectualism. The work compares the work of Leonid Mosendz with the work of other Visnyky writers. Conclusions are drawn about the significance of this prose for the aesthetic Westernization of Ukrainian literature.

ЗМІСТ

ВСТУП.....

Розділ І. НЕОРОМАНТИЧНІ ОСНОВИ ЛІРИКИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА ..

**Розділ ІІ. КОНЦЕПТУАЛІСТИКА І ПОЕТИКА НОВЕЛ ЗБІРКИ
«ЛЮДИНА ПОКІРНА»**

**Розділ ІІІ. СТИЛЬОВІ ТА ІСТОРІОСОФСЬКІ АКЦЕНТИ
НОВЕЛІСТИЧНОЇ ЗБІРКИ «ВІДПЛАТА».....**

ВИСНОВКИ

БІБЛІОГРАФІЯ

ВСТУП

Творчість Леоніда Мосендза належить до найяскравіших явищ у вісникіській літературній традиції. Поет і прозаїк, есеїст і публіцист, перекладач і критик, він проклав чітку й оригінальну лінію в українській літературі еміграції. Його творчість розпочалася відразу після Національної Революції, в умовах переселенства, і тому набула ознак принципового патріотизму, високої ідейності.

Письменник прожив майже усе емігрантське життя в Чехословаччині, здобуваючи освіту й працюючи як хімік. Він відразу зорієнтувався ідейно та літературно на львівський націоналістичний журнал «Літературно-науковий вістник», який почав виходити щойно у 1922 році за редакцією Дмитра Донцова (1883–1973). Відтак його творчий розвиток пішов у річищі вісниківського неромантизму. Наприклад, на відміну від Євгена Маланюка, його однолітка, Мосендз не пережив юначого захоплення естетикою символізму. Стильовий розвиток його лірики поступово набув ознак неокласицизму та неоромантизму.

Письменник залишив відносно невелику спадщину: одну поетичну збірку «Зодіак», одну ліричну поему «Вічний корабель», дві поеми – «Канітферштайн» і «Волинський рік», дві збірки новел – «Людина покірна» та «Відплата», повість «Засів», роман «Останній пророк», кілька невеликих есеїв, кілька рецензій і відгуків, два десятки перекладів із європейських літератур. Однак через свою стильову виразність, ідейну вагу, жанрову досконалість ці твори зайняли почесне місце в українській класичній літературі XX ст.

Про творчість Леоніда Мосендза написано вже три дисертації: Ігоря Набитовича [42], Володимира Радзієвського [50], Людмили Чік [56], проведено всеукраїнську наукову конференцію, присвячену його спадщині і видано збірник її матеріалів [18], написано низку вартісних статей-досліджень. В усіх цих працях постать Леоніда Мосендза і його творчість інтерпретуються вельми глибоко, всебічно і цікаво. Проте концептуального трактування саме неоромантичних основ творчості письменника цілісно в них немає.

За словами Ігоря Набитовича, “через опрацювання історичних, біблійних, літературно-мистецьких та мітологічних тем і мотивів, образів античного світу, сюжетів з історії середньовічної Європи, минулого та сучасного України, через цілу систему першоелементів художніх творів, ідей, типів та персонажів, через індивідуальне світобачення та світовідображення авторові вдалося розкрити в творах свої погляди на сучасну йому добу. Орієнтація на кращі зразки європейської поезії та драматургії відбилася й на формах Мосендзової творчості. Це, зокрема, експериментування в царині поетичної строфи: олександрійські дистихи, октави, сонети (у т.ч. вінок сонетів), унікальні в українській літературі ронделі та ріторнелі чи не найскладніші в європейському віршуванні тридцятидев’ятирядкові секстини” [42, с. 202-203]. Така поліфонічність поетикальних прийомів та інтенцій приваблювала і приваблює дослідників, які при цьому дещо втрачають бачення ідейного струменю творчості Мосендза.

Ось як про проблему вивчення неоромантичних основ творчості Мосендза пише Олег Баган: «Зауважимо на маргінесі, що тема включеності творчості Л.Мосендза в розвиток вісниківської естетики й ідеології вивчалася в українському літературознавстві лише фрагментарно. Першим концептуально цю проблему взявся осмислити Р.Задеснянський (Роман Бжеський), сам колишній вісниківець, бо виступав у міжвоєнну добу і як поет (під псевдонімом "Дажбожич"), критик, літературознавець, історіософ, публіцист. Йдеться про його книжку "Правда про Мосендза і його твори" (Торонто, 1977), яка, однак, більше присвячена питанням полеміки із ліберальними середовищами

української еміграції, які зусібіч перекручували факти й значення творчості Л.Мосендза, аніж інтерпретації його творів. Тільки пунктирно ця тема проходить у відомій монографії Ігоря Набитовича "Леонід Мосендз – лицар святого Грааля. Творчість письменника в контексті європейської літератури" (Дрогобич: ВФ "Відродження", 2001). Усі інші літературознавчі публікації про Л.Мосендза обмежується або аналізом окремих поетикальних аспектів його лірики, або окремо взятих його художніх творів та їхніх проблем, або якихось фактів із біографії письменника» [2, с. 157].

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що на сьогодні розширюються і поглиблюються наукові студії в темі вісникознавства загалом і творчості Леоніда Мосендза зокрема. Попри досягнуті значні успіхи у вивченні спадщини письменника, серед яких виділимо монографію Ігоря Набитовича, дисертації Володимира Радзієвського та Людмили Чік, статті Юрія Мариненка, Олега Багана, Елеонори Соловей, значною прогалиною залишається тема аналізу неоромантичної поетики його творчості. Тож наш вибір теми пояснюється тим, що на сьогодні відносно мало написано саме про стильові тенденції у Мосендзовій прозі, як малій, так і великій. Поєднання в одному дослідженні аналізу поезії та малої прози дасть змогу випукліше побачити концептуальну націленість письменника на неоромантичний тип мислення. Водночас це дає глибші підстави зіставити творчість Мосендза із творами його стильових однодумців із середовища вісниківства.

Наукова новизна роботи полягає у спробі синтетичного аналізу проблемних та художніх аспектів лірики й прози Леоніда Мосендза, у вивченні його ідейно-теоретичних засад. На сьогодні про творчість письменника написано відносно мало, так само мало здійснено перевидань його художньої спадщини. Окремо виділимо науковий збірник, виданий у Вінницькому державному педагогічному університеті ім.М.Коцюбинського, повністю присвячений Л.Мосендзові [18]. У цьому виданні з'явилося кілька цілком новаторських, глибоких статей, зокрема і про прозу. Серед цих досліджень виділимо статті І.Руснак, В.Радзієвського, П.Іванишина, М.Васьківа, які

різнобічно проінтерпретували як естетичні, так і проблемно-ідейні аспекти його творчості. Ми спробуємо накреслити можливі тлумачення в школі спадщини Мосендза.

Наша тема є частиною ширшої теми – вивчення спадщини письменників-вісниківців, до яких належав Л.Мосендз і головні ідейно-естетичні концепти яких він виражав.

Метою нашої роботи є комплексне вивчення естетичних та проблемних пластів неоромантичної лірики і прози Леоніда Мосендза, вироблення узагальнених оцінок і характеристик стосовно його місця в літературній течії вісниквського неоромантизму.

Об'єктом дослідження є поетична збірка Мосендза «Задіяк» та дві новелістичні збірки – «Людина покірна» і «Відплата», під кутом зору вираження в них неромантичної поетики й стилістики.

Предметом дослідження є проблематика і естетика поетичних та прозових творів в аспекті їхньої повноти як явищ вісниківського неоромантизму.

Практичне значення роботи полягає у тому, що її матеріал можна використати при вивченні окремих творів Л.Мосендза у школі (наприклад, новели «Євшан-зілля»), а також при вивченні теми вісниківства загалом.

Основними **завданнями** даної магістерської роботи є:

1. Проаналізувати лірику Леоніда Мосендза в аспекті її неоромантичної концептуалістики та поетики.
2. Дослідити версифікаторську майстерність автора.
3. Представити художню прозу Леоніда Мосендза як своєрідний феномен неромантизму.
4. Проаналізувати проблематику та ідеологію новелістичної збірки «Людина покірна».
5. Дослідити стилістику та проблематику новелістичної збірки «Відплата».
6. Звернути увагу на методику тлумачення спадщини Леоніда Мосендза в школі.

7. Окреслити місце творчості письменника в українській літературі XX століття.

Структура даної магістерської роботи обумовлена метою та завданням дослідження й складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Розділ I. НЕОРОМАНТИЧНІ ОСНОВИ ЛІРИКИ ЛЕОНІДА МОСЕНДЗА

Ще сучасники Леоніда Мосендза відзначили велику культуру стилю письменника. Про це, зокрема писав Євген Маланюк, який відзначав інтелектуалізм та неокласичність його творчої манери. Маланюк вважав, що Мосендз, чи не єдиний в українській літературі, був виразником суто французької літературної традиції, з її тонким відчуттям форми твору, підкресленим лаконізмом, раціональністю письма. Подібні думки про поета висловлювали Юрій Клен, Олег Ольжич, Святослав Гординський, Володимир Шелест. Цікаві новаторські тлумачення спадщини Мосендза дали Микола Ільницький [20], Тарас Салига [51], Зенон Гузар [12].

Мосендз як поет формувався повільно. Він не був спонтанним, стихійним митцем. Протягом 1920-х років поет друкував свої вірші переважно на сторінках львівського журналу «Літературно-науковий вістник». Його ім'я стало відомим ширшій публіці тільки на межі 1920–1930-х років. Натомість вісниківський неромантизм вже почав формуватися в середині 1920-х років, коли вийшли перші поетичні збірки Юрія Дарагана «Сагайдак», Євгена Маланюка «Гербарій» і «Стилет і стилос», збірка Юрія Липи «Світлість», збірка Олекси Стефановича «Поезії». Тоді ж ліриці утвердилися Максим Грива (Загривний), Оксана Лятуринська, Наталя Лівицька-Холодна, Роман Бжеський, відомий під псевдонімом Дажбожич.

Леонід Мосендз став впливовішим автором наприкінці 1920-х років, коли вже побачили світ на сторінках «ЛНВ» його новели, багато віршів, рецензії і статті. Тоді українська читацька аудиторія відзначила інтелектуалізм автора, його цілісну світоглядну позицію, багатство формальних засобів. Мосендз явно виглядав на продовжувача поетичної традиції київських неокласиків. Проте

паралельно із неокласичним стильовими інтенціями в Мосендза послідовно розвивалися неоромантичні тенденції. Він визрів на провідного література «Літературно-наукового вісника» (від 1933 року журнал називався «Вістник»). Тому цілком закономірно Юрій Клен у 1935 році назвав Мосендза одним із чотирьох чільних поетів, які творили «вісниківську квадригу», до якої він ще зачисляв Євгена Маланюка, Олега Ольжича та Олену Телігу. Це був великий комплімент поетові, оскільки вісниківство вже вважалося на ой час провідною течією в еміграційній українській літературі. Але навіть тоді Мосендз не відважився видати свою окрему поетичну збірку. Його підсумкова поетична збірка “Зодіак” побачила світ у видавництві “Колос” у Празі щойно у 1941-у році.

Дуже цікаву й глибоку оцінку Мосендза автора дав Дмитро Донцов: “Свідомість трагізму життя і знайдене в нім щастя ... Та свідомість яскраво встає перед Л. Мосендзом. Жорстокий шлях віків, але – “спокою тишина на цім шляху нікому невідома”. На нім шаліє – “гігантська fuga”... Його герой – “він сам собі опора”. Бо вороття нема в наш час тому, хто той простір опанувати хоче. Хто незатерту борозну провести хоче “між тим, що буде, і що було”... Нехай є “пошматований, скривавлений цей стяг”, нехай пам’ять про нього затратилась в нащадках, – все одно: “ми будем, хоч би й ніколи не були”... [16, с. 230]. Так ідейний лідер вісниківства окреслив сферу почувань, яку він ще називав «трагічним оптимізмом». Це поняття означало в нього поєднання драматичного і героїчного елементів творчості. Кожен великий поет страждає і водночас він виражає великий переможно-радісний лет духу. Якщо цього немає, то література перетворюється на інертну течію або жалісливо-мінорне тужіння.

У вже згадуваній статті “Ще раз про сіре, жовте і про Вістникову квадригу” Юрій Клен багато уваги присвятив творчості Леоніда Мосендза, зокрема проаналізував цикл збірки “Зодіак” “Уста неціловані”. Клен наголошував, що Л. Мосендз – це лірик, що “свідомий великої відповідальности, яку кожен з нас несе за своє життя і творчість...” [21, с. 42].

Цим тонкий літературний критик виводив Мосендза як чільного автора моральної сили, яких загалом мало було в українській літературі.

Ще глибшу оцінку лірики Мосендза зустрічаємо у статті Олега Ольжича “Сучасна українська поезія” (1942), в якій Мосендза названо “визначною індивідуальністю еміграційної поезії”, поетом, що “у нього форма глуха і підкреслено недбала, але тим ясніше виступає шляхетна витриманість та тонкий смак у змісті. Мосендз – поет філософічної рефлексії. В його злегка елегійних, а водночас глибоко мужніх та стоїчно бадьорих віршах чується дихання вічності. Українська збірна емоція та боротьба знаходять своє трактування в цій широкій, вічній площині і тим набувають виключно глибокого звучання” [42, с. 182]. Ці оцінки Ольжича є особливо значущими і проникливими.

Еміграційний дослідник Володимир Шелест дає пунктирний аналіз головних творів Мосендза, визначаючи його як письменника рафінованого стилю [70, с. 168]. Вчений наголосив, що Мосендз виділявся серед вісниківців своїм інтелектуалізмом та культурою стилю, форми вірша. Безумовно, це був відгук неокласичної школи письменника, яку він «закінчив» заочно, тобто без безпосереднього контакту з київським неокласиками.

Вартує навести кілька думок сучасно відомого літературознавця Миколи Ільницького, який спробував узагальнити про значення творчості Мосендза. Він писав: “джерелом його поетичних асоціацій були, як ми називаємо їх, позитивні науки – фізика, хімія, математика, з якими він був зв’язаний, як учений ... Прагнення зробити науковий чи технічний термін будівельним матеріалом метафори, побачити в суто науковій проблемі людинознавчий аспект тематично споріднює його поезію з циклом “В космічному оркестрі” П. Тичини, “Числом” М. Бажана” [20, с. 206-207]. Микола Ільницький висловив думку, що пошуки Мосендза в цій тематиці не дали того результату, на який сподівався поет. Але при цьому дуже високо оцінив версифікаторську майстерність лірика.

А ось як висловився про творчість Мосендза літературознавець Микола Неврлий: “З поетичної спадщини Л. Мосендза найвизначнішою збіркою є “Зодіак”, провідний мотив котрої – визвольна боротьба українського народу після першої світової війни. Чимало віршів мають виразно автобіографічний характер” [48, с. 132]. Вчений акцентував, що як вісниківець Мосендз завжди вів чітку вольову лінію творчості.

Володимир Шелест зауважив, що в Леоніда Мосендза знаходимо розмаїту палітру тем і мотивів, які виводять його на кін лірики «культурних переживань», що “є додатнім показником ширини його спостережливості й універсальності в засобах поетичного засягу, що також є мірилом його інтелектуального рівня в світосприйманні. Ця різноманітність не перешкоджала йому втримувати пропорцію між основним і другорядним” [70, с. 70].

Усі цитовані нами літературознавці, проте, не зробили чітких акцентів на неоромантизмі поета, хоча й підводили часто до такого висновку. Тому вважаємо за потрібне глибше і ширше розгорнути тезу про неоромантичний стиль мислення та естетику в ліриці Леоніда Мосендза.

Євген Маланюк одного разу висловив думку, що його пореволюційне покоління отримало певну “психічну травму”: *трагічний розрив із старшою генерацією патріотів і необачно втрачена державність*. Моральної та політичної зрілості це покоління сягнуло лише в “розпачливо-таборових умовах обеззброєного війська” [23, с.374]. Така позиція багатьох авторів вимусила їх шукати нові шляхи. Ці шляхи вони побачили в літературному окциденталізмі, тобто в орієнтації на новочасні здобутки європейських авторів. Отже, *окциденталізм* – це перша естетична засада вісникіського неоромантизму.

І в цій темі якраз Леонід Мосендз є показовим письменником. Він виразно зорієнтований на Захід в усіх сенсах.

У ліриці Мосендза важливе місце займає тема Волині. Це пов’язано із його родинним походженням із цього краю. У збірці “Зодіак” цикл “Волинський рік”, написання якого датується можливими 1921-1922 роками. Ці мотиви виникли під впливом останнього періоду життя на рідній землі. Це

виразно ностальгійний мотив. У вірші “Волинський рік” зображено елегійний осінній пейзаж, в якому “тхне пустою з сумного поля”, а вітер “співає гимни осені”. У ліричного героя ці тихі акорди пробуджують бажання

Здогнати простір у погоні,
шпурнути час у хижий вир
і на останнім переломі

.....

піднестись до осінніх зір [28, с 16].

Тут ми вперше спостерігаємо чисто готичний настрій піднесення і пориву ввись, який згодом буде так характерним для неоромантичної стилістики автора.

Ці ностальгійні поезії це не просто милування пейзажами Волині, це меланхолійні роздуми над суттю буття, про тяглість роду, благословення “черги вмирання і життя”.

Подібні настрої бринять у поезії “Як уздриш серденько”. У вірші використано старе волинське повір’я, згідно з яким не можна, побачивши навесні журавлиний ключ, говорити: “Ось журавлі з вирію”, бо тоді на цілий рік в душі людини залишиться туга за нездійсненим:

Бо цілий рік будуть, до другої весни,
акорди ці тужні у тобі обзиватись,
луною давніх мрій надитимуть вони ... [28, с. 28].

Журливий настрій ліричного героя, виразно мінорна тональність ліричних етюдів пов’язані із передчуттям глибоких змін в природі та його особистому житті.

Подібні ліричні ноти звучать і в пізніших віршах в різних циклах. Так, “Сніг шепотить” (циклу “Криниця ніжності”) – це елегійна поезія, в якій ліричний герой провадить діалог зі старезним парком, який спроквола пробуджується із зимового сну.

Ідея одвічних метаморфоз у природі, перевтілень живої та неживої матерії звучить в останній поезії циклу “Волинський рік” – вірші “Він ще у гробі”. Цікаво зауважити, що спочатку цей твір мав назву “Панові”, отже, був

присвячений давньогрецькому богові пастухів, лісів і полів, своєрідній стихії природи.

Мосендз вже тут застосовує свій згодом постійний літературний прийом – поєднання християнських мотивів і образів із образами та мотивами грецької мітології:

гай, ніби мертвий Христос,
... мусить встати й простити злуду.

Зеленим краєм ризи прикриє
і під акорди твого хору
він омофором своїм розвіє
осінній сумнів, зимову змору ... [28, с. 39].

Зрозуміло, що вже у ранніх поетичних творах Мосендза визріває тема чуттєвого патріотизму. З кожним новим твором ця тема набирає ваги й образно-емоційних видозмін. Поет усвідомлює, що його покоління повинно виконати якусь особливу місію в справі відродження України. Але поки що загадкою є, якими шляхами йти до мети національної свободи.

Мосендз одним з перших в еміграційній українській поезії вводить мотив мілітарності в свою лірику. Зразковим тут є твір «Балада про побратима». Це вшанування тих, хто зі зброєю в руках героїчно поліг за Батьківщину. Автор досягає у творі високого рівня узагальнення:

Разом зі мною виріс він
друг щирий, більш ніж брат,
.....
Носив багато він імен:
Петро, Данило, Гнат ...
Над нами маяла тоді
поперше коругов
та, на якій стоїть девіз:
завзяття і любов!

Під нею з другом ми пройшли
увесь той довгий шлях ...
через Гетьманщини піски,
по Таврії ланах,
під тьмяним вітром степовим
по балках і ярах [28, с. 51-52].

Ліричний герой суворо пам'ятає, що його побратима “забив ... північний кат” і мріє помститися за того, “хто звався Петро, Данило, Гнат ...” Ми бачимо, що тема помсти, потім потужно розвинена Мосендзом у прозі, присутня і в його поезії. Це теж виразно неоромантичний настрій і тип мислення.

Такими мотивами й ідеями Мосендз стає подібним до інших поетів-вісниківців: Є. Маланюка, О. Ольжича, О. Стефановича.

Вірш “Ми були”, який є відгуком на поезію О. Ольжича “Археологія” (з присвятою Л. Мосендзові) поет дуже вдало застосовує історіософське тлумачення національної теми змагальності. Тепер вже понад часова Україна ніби сама себе осмислює:

В Суботові мав я могилу,
дрімаю у фінській землі,
.....
в Галаці лежу, над Дунаєм,
прийшла нам в Базарі черга,
нам “вічну пам'ять” співає
дбайлива сибірська пурга ...
... ми встанем, ми встанем без ліку,
щоб в чеснім ще вмерти бою! ... [28, с. 49].

Поет цікаво переосмислює Шевченкове художнє положення про “і мертвими, і живими, і ненарожденними”, пояснюючи, що кожне національне покоління відповідальне за свій період історії. Тому воно мусить бути максимально твердим і суворим.

Цикл “Romana militans”, який був присвячений Дмитру Донцову, є вершиною патріотичної лірики Мосендза. Зразковим, наприклад, є вірш “Вітер свище в багнетах ...”, присвячений тим, хто у 1919-у році відважно пішов у героїчний бій за національну свободу. І ось таке прекрасне історіософське узагальнення: “нащадки воїв княжих, нащадки степових ізгоїв”. Україна постає у цій панорамі патріотичного самосомислення простором вісних змагань і трагічних зривів:

за ними - князівські змови,
за ними - погрози Калки,
з гребель берестецьких стогін,
пожеж батуринських згар ... [28, с. 54].

Увірші “Коли ми ранками рушали з сіл” зустрічаємо таке узагальнення націософського змісту:

Той сам над нами був нічний зеніт,
що й за доби Великої Руїни [28, с.66].

У поезії “Рясні були тоді серпневі дні” Мосендз безжально показує трагічну ситуацію відступу з рідної землі, коли воїнам довелося втікати, рятуючи своє життя. І водночас прославляє непоступливість:

Спинились ми, спинились! І там
наш кулемет відсвяткував дожинки ... [28, с.57].

Цим мотивом поет дуже подібний до настроїв Євгена Маланюка. Це показує нам, як поволі лірик-неокласик, співець спокою природи і людини перетворювався на полум'яного неоромантика. У пізнішій поемі “Волинський рік” він виражає надію, що хоча “ще прийдуть жертви на вівтар свободи”, але потім, як “останній упаде Борець, остання жертва звільненого роду”, всі воїни національної волі прийдуть до Пантеону предківської слави:

Усі прийдуть тоді: чубасті вої
із мудрими князями на чолі
.....
ті, що віддали міць сердець і рук

за невмирущу візію Богдана,

.....

що їм Парижу й Роттердаму брук

ятрив істоту, як пекуча рана ... [28, с. 55].

Зі зрозумілих причин, для творчості Леоніда Мосендза є стала панівною тема втраченої Вітчизни. Поет вельми урізноманітнив цей мотив. Він має в нього осмислювальний аспект щодо причин еміграції і поразки, мотиви безладництва, мотиви туги за втраченою батьківщиною, мотиви надії на повернення у батьківський край та віри у визволення рідної землі.

У поезії “Дві пісні” (1924) виведено образи лицарів-хрестоносців і раба, які плывуть до Палестини. Вони думають про відмінні цінності і сподівання. Думки раба мають сумний підтекст:

Краю мій, краю, краю далекий,

Чи я побачу ізнов тебе, краю?

Вереск у квітах, на схилах смереки...

Чи пропаду для лицарського раю? [28, с. 44].

Цікаво проаналізувати сонет, відомий у двох варіантах: спочатку без “Посеред океану каравелла...”, а потім під заголовком “Mia Stella” (“Що перед океаном каравелля ?...”):

Нехай на сході доля нас завела,

Та закуват [проте,] не встигла в пута.

На захід, каравелло! Східна скрута

Не перейде через Саргаські зела! [28, с. 67]

Це типово неромантичний настрій і пейзаж: безмежність, порив до плавання, конкістадорський дух. Епіграфом до твору Мосендз взяв слова Івана Франка із пізньої поезії зі збірки Мотиви вигнанництва звучать у «Semper tūro», яка була пройнята неоромантичними мотивами і вважається передвісником вісниківської літератури:

І досі нам сниться,

І досі маниться

блакитного того Дону

шоломом напиться ...

Ліричний герой Мосендз постає як вічний скиталець:

... шляхами ... краю

завузленими між Дністром і Богом,

шляхами чести, боротьби і слави ... [28, с. 58].

Він вірить, що “з заграви останніх хвиль, напружених до краю”, розпалиться “заграва волі над Дніпром і Богом” (тобто Бугом). Можна згадати Мосендзову новелу “Берладник”, в якій є подібна тема.

У вірші “Ізгоєм прозивають люди ...” (цикл “Ми були”) тема берладництва отримує іншу інтерпретацію: ізгої знову будують Берладь, тому пісні тих, хто зберіг “ізгойний дух в новій пустелі”, ще пролунають у рідній землі:

Вільні пісні вільного ладу

повторить Хортицька луна,

знов скличе на майдан громаду ...

І знов могутніти Берладу -

рости з степового зерна! [28, с. 100].

Цікаві перегуки із настроями чеського краю, в якому проживав письменник, і пейзажами рідного Поділля зустрічаємо в циклі “Подебрадські дні”):

Ще закрут - і не Лаба, а Дністер,

за луками подільський лан хвилює... [28, с. 16].

У вірші “Як хочеться молитися часом ...”, який подібний до молитви за своїм внутрішнім настроєм, поет так звертається до Того, “хто всепробачливий і ласкавий”:

О, дай хоч старцем перейти мені

старим, запиленим чумацьким шляхом,

спочинуть в холодку рясних садків,

вклонитися селу, зрадіти місту,

почути дзвонів півзабутий спів

і тупіт ніг під музику троїсту.

За плугом перейти широкий гон,
в пухку ріллю насіння кинуть жменю,
під копами забудь утомний сон,
припавши до межі: о нене, неню!.. [28, с.26].

Однак у Мосендза мотиви туги і суму за втраченою Батьківщиною не затуляють його домінантного оптимістичного світовідчуття. І власне це світовідчуття стає в нього переможним. Це виразно неоромантичний стиль мислення, т. зв. трагічного оптимізму, коли страждання долається через героїчне зусилля духу. У вірші “Се року Божого 30-го якогось...” панівним настроєм твору є надія, ця надія виростає із глибин національного духу: “знов сизий Див закличе з верху древа” і розгортається картиною героїчного Чину:

Се - Слову, марнотратливому сину,
моїх студених уст і вогняного,
пожежами неспаленого серця
прийде пора зустрінутися з Чином... [28, с. 108].

Логічним розвитком цих почувань стає передчуття останнього бою сил Добра супроти Зла. Прекрасні образи цього ми зустрічаємо у віршах “На скелі тій терпить Титан і досі ...” та “Ось прийде день...” (поетичний цикл “Прометей”). Це картина тогочасної Європи:

Ось прийде день: хижак крилатий
на скелі жертви не найде
і лють намарно розкидати
в пустелі клекотом буде ...
.....
І “Sine Deo” присуд злібний,
без сліду розметуть літа ...
А понад часом він, свободний,
знова триватиме, побідний,

- Пророк, і Жертва, і Мета! [28, с. 76] .

Як відомо, Леонід Мосендз був близький із поеткою та національною діячкою Оленою Телігою. Поетичний цикл “Флягелянти” присвячений саме їй. До нього увійшли твори, які можна визначити як “філософічна еротика” [159, 41]. Флягелянти – це члени релігійних сект доби Середньовіччя, які проповідували благочестя й публічно самобичувалися задля спокути своїх гріхів. Цікаво, що Мосендз називає Олену за її дівочим прізвищем «Шовгенівна», тим, за яким він її знав в юні роки, коли був її домашнім репатитором. Вірш є зразком неокласичних переживань автора:

Серед коштовних фоліантів
застав і вечір нас ...
.....
Я затопився в палімпсести,
всі прагнення мої
були в ціле величне звести
і будень, і її ... [28, с. 27-29]

Часто в ліриці Леоніда Мосендза звучать еротичні мотиви, але завжди стримані, ніби завуальовані. Зокрема у поезії “Сілен рум’яний, череватий”, яка має оригінальне елліністичне забарвлення. Ось його художній роздум про психологію жінки:

І ти все та ж. Як оп’яніла -
тому минули сотки літ.
Напівнаге ще носить тіло
квіртських поцілунків слід ...
.....
... Ти одна лише пізнала
поета й ритора в мені,
кому ти вперше дозволяла
свої здіймати покривала
ще в ті, ще в ті Помпейські дні ... [28, с. 78-79].

Цілком в дусі неоромантизму в ліриці Мосендза постійно зринає мотив мандрів. Він має всеєвропейський розмах. Якесь невидима лінія готики супроводжує його:

О придивись: ішов шляхом цим Поло,
Пізарро, Кортес цей здобули край,
тут Магелян, там Кук завершив коло,
тут плив Лисянський, жив отут Маклай! [28, с.56].

Поет акцентує на тому, що в житті перемагають ті, що мають гаслом: “Усе вперед і ніколи назад!”

Часто Мосендз звертався до жанру літературної легенди. Яскравий середньовічний мотив зустрічаємо в циклі “Уста неціловані”. У ньому розповідається, як біля колиски майбутнього героя з’явилися три феї (“всі – півзабута давнина”). Перші дві дарують йому мужність і славу, а третя “певною рукою” навічно стиснула йому серце, “щоб не вадило герою ... в боротьбі”. Фея так пояснює свій вчинок:

Щоб ти в єдинім поцілунку
пізнав, що міг би і не встиг ... [28, с. 88].

У знаменитій статті “Ще раз про сіре, жовте і про Вістникову квадригу” Юрій Клен ставить наголос на відповідальності, яку кожна людина за власне життя і свої вчинки: “Віра й свідомість мети – ось що провадить героєм, і сьому шляхові посвяти й жертви поет протиставляє інший шлях – безвір’я: можна, полагоджуючи буденні справи, ціле життя мовчати задля вигоди, “садок завести, хату збудувати”, перелічити все на ціну золота, любов, ненависть, скорботу і радість, торгувати хистом, продавати красу безсмертних слів. Кожний є вільний вибрати між обома шляхами. Поет, який так руба ставить перед нами питання, не може не бути свідомий великої відповідальности, яку кожен з нас несе за своє життя і творчість ...” [20, с. 423].

Лірика Леоніда Мосендза має суттєве релігійне насянення. Цим аспектом письменник цілком подібний до решти авторів-вісниківців, творчість яких світоглядно була концептуальним запереченням матеріалістичних та

атеїстичних інтенцій соціалістичної та авангардистської літератури. У Мосендзових творах зустрічаємо космогонічні та есхатологічні мотиви в душі християнської філософії.

У цьому контексті варто виділити твори циклу “Зодіак”, які той же Юрій Клен оцінив так: “... Міжпланетний вихор дробить на атоми сонця і сузір’я, змішує все до купи і спіралями скручує нові комети. Але серед розпаду й руїни, з усіх знаків Зодіаку незрушеним лишається сузір’я Діви, яка ясними очима споглядає на хаос, - символ чистоти, невмирущої родючості, що має відновити зруйнований космос. Цьому грандіозному видиву протиставлено нікчемне людство з машинізованими думками й поривами, з шабльоново-брехливими фразами на устах - раби вигод і спокою, що плазують “між пеклом заплитким і пласким небом”. Їм не хвала і не проклін, а грізний присуд:

... непотрібній Майстру глині

буть порохом біля шляхів століть!” [28, с. 22].

На думку Зенона Гузара, “образ зодіакальної Діви для нас, українців, – це образ вічної Нації” [13, с.65].

Літературознавець Володимир Шелест доводив, що в циклі “Зодіак” Леонід Мосендз виявив свою вправність у точних, математичних науках [58, с.72]. Цікавим є перегук вісників ця із лірикою Миколи Зерова, в якого теж є цикл “Зодіак”. У Зерова цикл складається з чотирьох сонетів: “Діва”, “Скорпіон”, “Близнята”, “Водник”. Він має велике історіософське забарвлення.

У циклі ж Леоніда Мосендза також є чотири вірші, але вони не мають зодіакальних назв. Проте вони мають есхатологічне навантаження. Цим настроями Мосендз дуже подібний до свого колеги Олекси Стефановича з його збіркою «Кінцесвітнє».

Аналізуючи цикл “Зодіак”, Зенон Гузар підсумовує: “Коли дивитися на цикл (як і поезію Мосендза загалом) з позиції теорії інтертекстуальності, то в ньому є перш за все Апокаліпсис, Шевченко, Франко і Леся Українка у “знятому” вигляді. Є напіврозкриті сатиричні елементи, що десь перегукуються з мотивами збірки Петра Карманського “Al fresco”. Мови не може бути про

якесь запозичення. Здійснюється принцип творчої інтертекстуальності, мистецької синтези” [13, с. 66] .

У цій темі вартує звернути увагу на думку Ігоря Качуровського про діалогічний характер релігійних почувань автора. “Містичне почуття, – відзначає І. Качуровський, – це почуття єдності Індивіда з Абсолютом; воно, – як і всі явища в житті людства, – підвладне законові хвиль чи коливань: у добу спокою й добробуту занепадає, маліє й міліє, у часи катастроф – поширюється й поглиблюється. Слово як таке, а мистецьке, естетично оформлене й організоване зокрема, завжди було для людини засобом звернення до Божественного начала ...” [42, с. 99] .

Ігор Набитович так узагальнює про релігійну філософію Леоніда Мосендза: «Доба, в якій жив і творив Леонід Мосендз, була якраз часом національних катастроф і міжнародних катаклізмів, коли містичне почуття, звертання у мистецтві до релігійних тем, мотивів, ремінісценцій, містичного сприйняття навколишнього світу мало під собою реальний ґрунт.

Релігійно-християнські мотиви є невід’ємною духовною складовою творчості Леоніда Мосендза. Його поезія та проза пронизані християнським духом. Це результат не позірної релігійності письменника, а справжнього християнського світосприймання.

Так, до циклу “Зодіак” Мосендз ставить як мотто слова з Біблії: “І буде нове небо й нова земля ...”. У цих словах поет бачить пророчу надію, що сили Зла буде подолано, а Правда знайде своє довершення.

Вартує виділити поезію “Ave Maria”, яка має свої перегуки із такими чудовими творами релігійного змісту, яка становлять класичну основу української літератури. Це твори Павла Тичини (“Скорбна матір”), Юрія Клена (“Божа Матір”), Богдана-Ігоря Антонича (“Велика гармонія”), Віри Вовк (“Зоря провідна”), Івана Драча (“Чорнобильська мадонна”) [264, 502]. Ось як Мосендз будує свій оригінальний образ:

Ave Maria!

кличе дзвін,

захід паленіє,
ще день один ...
Ave Maria!
вечірня тінь
од вежі синіє
на схід, в далечінь ...
Ave, Вкраїно! [28, с. 23].

Зауважимо, що молитва як жанр є оздобою багатьох літератур. Вона споріднена із релігійним гімном, заклинанням, прокльоном, присягою. У молитві Леоніда Мосендза звучить благання вигнанця, мрія, щоби Бог допоміг йому вернутися на Батьківщину, щоби він зміг “запиленним чумацьким шляхом” перейти на рідні землі і зберегти почуття волі у серці:

Не приведи загинути рабом
чужої ласки і чужої справи!
Не допусти закінчити ці дні
під непривітним чужинецьким дахом [28, с. 26].

Леонідові Мосендзові літературне переосислення апокрифічної легенди “Микола і Касьян”, яке він вперше надрукував у 1931 році. Тема твору така. Спаситель відсилає двох святих, Касьяна і Миколу, помандрувати по Україні, збагнути ту руїну, яка сталася в ній. Далі ми бачимо осмислення тої трагедії, яка сталася з Україною в часи Революції і большевицького панування. В алегоричній формі письменник описує духове та моральне занедбання країни. Святі бачать «землюрозп’яту» “за ту любов величну, через яку смуги криваві на обличчі” [13, с. 69].

Одним з найкращих в естетичному та ідейному сенсах циклів Леоніда Мосендза є цикл “Romana militans”. У ньому сконцентрована вся енергетика вольового неоромантизму. Ось як пише Ігор Набитович про концептуалістику цього циклу: «Бурхлива доба українських Визвольних змагань, жорстока поразка, яка вела за собою кривавий жах російської окупації, відбилися в поезії “Коли ми ранками рушали з сіл” із циклу “Romana militans”. Цикл присвячений

подіям 1919 року. Поет наводить духові мости між тими, що за доби Великої Руїни “шляхи перед віками торували”, і його поколінням. Ті, з минувшини, ще не знали, що будуть переможені, але три страшні вершники-символи з “Апокаліпсису” Івана Богослова уже чекали свого часу» [42, с.102]. Ось чудовий майже апокаліптичний образ мосендза:

А там прудкі й нестримні Три Їзці
уже в ярах подільських чатували ... [28, с. 106].

У вірші “Се року Божого 30-го якогось...” змальовано героїчне зусилля молодого покоління, яке кинулося у боротьбу Визвольних змагань, пам’ятаючи, що “прийде пора зустрінутися з Чином”, щоб “справдити погрозливі пророцтва гукавшого невтомно у пустелі” [28, с. 78].

У Мосендза сучасні воїнські зусилля постійно переплітаються із прадавніми українськими міфологічними основами духу:

Се року Божого 30-го якогось
знов сизий Див закличе з верху древа ... [28, с. 108].

Образ Дива зі “Слова про Ігорів похід” (вірш “Див кличеть вверху древа”), дуже нагадує подібні образи і мотиви з лірики Олекси Стефановича. Про це сучасний дослідник Микола Ільницький пише так: «...у О. Стефановича “Див стає міфологемою, яка виходить за рамки конкретної історичної епохи, коли Див може трактуватися як елемент світосприймання людини цієї епохи” [20, с. 243].

У циклі “Romana militans” Україна постає в образі давньоримської богині Помони, богині родючості та землеробства. Він переростає у поета в мегаобраз української хліборобської цивілізації, яка віками протистоїть загрозливій руйнівним «вітрам» та «бурям», що їх кидають на український степ народи кочівницької Євразії. Це найпромовистіший образ мосендзової лірики. Його ми можемо вважати символічним заповітом автора.

Поряд із всезагальним образом України у творах Л. Мосендза постійно мерехтять символи княжої, козацької та новітньої історії України: Калка,

Берлад, “пожеж батуринських згар”, Суботів, рід Кисілів, Галац, Кодня, Ярополче, Базар. Цим прийомом поет дуже подібний до Євгена Маланюка.

Загалом система поетичних образів Леоніда Мосендза не така вже й широка, однак вона творить самотню цілісність, репрезентує його поезію як яскраво індивідуальну та оригінальну.

Розділ II. КОНЦЕПТУАЛІСТИКА ТА ПОЕТИКА НОВЕЛ ЗБІРКИ «ЛЮДИНА ПОКІРНА»

Протягом 1920-х років у творчості Леоніда Мосендза стало розвивалася новелістична тенденція, яка поступово виокремила його в українській літературі як оригінального й концептуального автора. Справді, стиль письма і проблематика письменника виглядають дуже самобутньо, він постає цілком окцидентадним автором, неподібним до панівних настроєво-стильових традицій українського письменства. Новели з'являлися друком переважно. На сторінках «Літературно-наукового вісника», тому відразу ставали маніфестом нового стильового напрямку – вісниківського неоромантизму.

Мосендз писав повільно і відносно мало, тому визнання як до визначного прозаїка до нього прийшло лише в 1930-і роки. Головними особливостями його творчої манери стали: постановка гострих морально-психологічних проблем, вишукана лаконічність стилю, раціоналістичне оформлення концепції твору, різьбленість художніх деталей, досконале володіння жанровими канонами. Поряд із новелістикою Юрія Липи (три книги «Нотатників», 1936–1937 рр.) твори Мосендза становлять класичну основу вісниківського неоромантизму в прозі. Ці письменники дуже подібні між собою. Обидвох єднають велика увага до теми Національної революції 1917 – 1920 років та проблематика виховання сильної особистості.

Перша новелістична збірка Леоніда Мосендза «Людина покірна» вийшла у 1936 році. До неї увійшли більшість ранніх новел. Більшість із них присвячена драматичним подіям 1917-1921 років – добі, коли вирішувалася доля України як суверенної держави і нації. Настроєво ці новели перегукуються із поезіями “Баляда про побратима”, “Берладницька сестіна”, циклами віршів “Мій

шпиталь”, “Ми були”, “*Romana militans*”. Домінантною є тема боротьби за українську незалежність. Мосендз прагне показати переконливий образ людини-борця, яка виборсується із психологічно-моральних тенет малоросійства, тобто національної не сформованості. Ця тема присутня в новелах “Великий лук”, “Поворот козака Майкела Смайлза”, в яких показано, як українська людина повертається до своїх предківських джерел.

Письменник створює панорамну картину народження нової України в свідомості та почуттєвості нового покоління, яке драматично боролось за свободу в 1917–1920 роках. Особливо сильно в новелах показано пробудження національної гідності. Кожна, введена Мосендзом особистість проходить певний короткий, але драматичний шлях зростання, виховання власної волі змагатися і бути.

У першій новелі збірки “*Homo Lenis*”, яка й дала перекладну назву всій збірці: “Людина покірна”, введено проблему становлення особистості. Спочатку новела була надрукована в збірнику Легії Українських Націоналістів “Державна Нація” (Прага). Ось як писав галицький критик Григорій Лужницький (Негрицький) у своїй передмові до збірки: “ ... Ми знаходимо себе, відшукуючи все те, що є наше, притаманне нам, що є основою нації ... Розбиті чи пак покалічені в інших ділянках - в письменстві сталимо себе, воно стає для нас гартom духа, цілющим ліком, що сили свої черпає з минулого й, лікуючи сучасне, творить майбутнє” [20, с. 205].

Новелістична збірка скомпонована в циклічному стилі. У фабульному епіцентрі стоїть образ оповідача Давида, бувалого воїна. Він головує в умовному товаристві “У Кавалерів”, ще званому “Цілком Вільномим Клубом” (ЦВК). Оповідач розповідає своїм друзям історії, які мають повчальне значення. Це літературний прийом, відомий ще в літературі Ренесансу (наприклад, у “Декамероні” Джованні Бокаччо), він дає можливість вивести лейтмотив усіх творів так, щоб вони себе взаємодоповнювали. Літературний критик і літературознавець Ярослав Гординський однозначно зараховував

стилістику Мосндза до ренесансних літературних традицій: “Рами Мосендзових оповідань мають, може, прабатька в Бокаччу ...” [26, с. 72].

Письменник у вступній ремарці так пояснює ідею, яка поступово визріла в членів Клубу: “Було це вже на початку іншої доби. Душі, плекані на засаді медитації, починали поволі усвідомлювати, що єдиною життєвою засадою є Чин. Душі, плекані на засаді оборони – пасивній засаді усіх покірних, – починали усвідомлювати, що запорукою перемоги є засада цілком протилежна: Напад! ..” [16, с. 87]. Репліки й філософські роздуми Давида ніби організовують історії в цілісність.

У новелі “Номо Lenis” автор художньо осмислює “смерть культурної людини” – інтелектуала Калера. Події новели розгортаються у 1917 році, коли російські військов масово поверталися через Україну з фронтів. Це була пошесть “... диких звірів, що по-звірячому запротестувала проти покори, порядку, проти заведеного механізму...” [15, с. 15]. Розюшена юрба влаштовує над Калером, вимагаючи негайної відправки поїзда. Постать, яка уособлює собою порядок і дисципліну, піддають самосудові. Настравді філософською основою концепції новели є зображення конфлікту між організованості й порядку зі стихією маси. Кульмінацією твору стає страта Калера. Кульмінацією твору стає епізод, коли Калер сам вибиває собі опору з-під ніг, не чекаючи розправи через повішання і при цьому б’є в обличчя ката-московита. : “Почувся хряскіт, бризнула кров, сибіряка мотнувся й осів ... А на натягненій мотузці загойдалося Калерове тіло!...” [15, с. 20].

На думку Євгена Маланюка, новела стала яскравим художнім прикладом того, що приніс Леонід Мосендз нового в українську літературу – прикладом суворого опору. Маланюк при цьому усвідомлював всі «мінусові» ментально-естетичні традиції українського письменства: “Сентиментальність, часом у дуже трагічній формі. Перечуленість, часом глибока й болюче вражлива. Розпливання особистості в суспільстві, в масі, в обмеженості доби: особистість часом майже потопає в хвилях – навіть історичних і історіотворчих – буднів ...”. І на цьому тлі “... вже перша новела Мосендза під саркастичним титулом

“Номо Леніс” прозвучала, як громова пригадка, як приховане *memento*, як майже франківський гімн Характеру, Вольовості і Розуму” [Цит. за: 36, 159].

Друга новела збірки – “Брат” – переносить читача у 1919 рік. Молодий герой твору йде боротися проти большевиків, бо не годен “терпіти вже тих азійських облич, що за цей рік засмерділи мені очі ...”. Він вирушає туди, “куди йдуть всі сильні”. Цей акцент автора має глибоку символічність: російський терор в Україні розбудив гнів українського народу, який запізно усвідомив, що зараз, в період Національної Революції, відбувається глобальний бій із цивілізаційно-ментальним ворогом. Ця тема сьогодні звучить дуже актуально. Новела «Брат» стає ідеальним і дуже лаконічним твором про екзистенційні основи змагань в революційній Україні.

Дещо інший аспект зображення революційних подій зустрічаємо в новелі “Берладник”. Героєм тут є старий дід Яким. Він з останніх сил нещадно й затято бореться з ворогом і, навіть присмерти, відстрілюється з кулемета задубілими руками, рятуючи своїм відважним вчинком загін українських повстанців. Тверда непоступливість у боротьбі за рідну землю – це героїчний лейтмотив цього твору. Чин діда Яким ніби виростає із глибин української бурхливої історії, коли жвав і непоступливі берладники в степах боронили українську землю перед загородами кочівницького степу.

Відмінна тема представлена в новелі “Хазарин”. Тут загострено проблему участі в революції євреїв, які стали дуже агресивною силою в ній. Мосендз малює образ комуністичного комісара-єврея Брунса, який поводить себе вельми зверхньо й жорстоко щодо української людності, з фанатизмом проповідуючи нове «революційне вчення». Наприклад, він організовує антирелігійний мітинг у сільській церкві. Оповідач називає єврейського агітатора етнонімом «хазарин», апелюючи до історичної теми присутності євреїв та юдаїзму в Хозарському ханстві (7–9 ст.). Подібна тема є і в ліриці Євгена Маланюка. Цей давній конфлікт між єврейством і Руссю ніби повторився у 1917–1920 рр. Брунс виглядає абсолютно поглинутим революційною комуністичною ідеологією, здається, він цілковитий фанатик-безбожник. Розв’язка у творі наступає в

кінцевій сцені, коли українські повстанці розбили загін Брунса і вбили його за тероризм. Та коли повстанці оглянули труп Брунса, то знайшли на ньому два ритуальні єврейські елементи: “скриньку закону” і гебрейський ритуальний ремінець. Висновок твору звучить так: “Хазарин, що так підло й жорстоко нищив релігію гоїв, мав для себе іншу засаду й інше її переведення ...” [15, с. 47].

У новелі “Роксоляна” Мосендз відважується на переосмислення цього дещо навіть сакралізованого українцями образу. Письменник вважає, що сентиментальні й історично наївні українці створили собі міф про Роксолану. Насправді ця героїня історії не була відважною захисницею українських інтересів в бурхливому 16 столітті, навпаки, вона радше була покірно рабинєю султана і мріяла про кар’єру при султанському палаці, мала власні суто корисливі інтереси в житті. Натомість Мосендз виводить образ сучасної української антипатичної, зрадливої героїні, учасниці визвольної війни 1917–1920 років. Коли москаль-офіцер розстрілює її нареченого – інженера-українця, правдивого патріота, ця ненадійна жінка виявляє свою справжню зрадливу натуру: вона, весла й щаслива, буквально через два тижні разом із убивцею свого нареченого, виїжджає із села, повністю віддавшись ворожій грубій силі. Тому на цю істоту має прийти правдива помста національних воїнів. Невдовзі українські повстанці знищують цілий большевицький штаб разом із зрадливою новітньою «Роксоланою».

У новелі “Укрита злість, облудлива покірливість” виведено образ гуцула, діда-верховинця, який колись задушив лихваря, не моргнувши бровою. Твір названий словами Івана Франка із знаменитого й глибокого прологу до поеми “Мойсей”:

Невже навік уділом буде твоїм
Укрита злість, облудлива покірність
Усякому, хто зрадою й розбоєм
Тебе скував і заприсяг на вірність?

Цей образ діда символізує у Мосендза національну непоступливість ніби на «низинному» рівні. У глибині українського народу, вважає автор, твердо сидить велика національна гордість, яка виявляється в народі лише епізодично, під час якихось суспільних зривів. Народ розуміє, що несе йому загрозу і реагує на неї відповідно.

Новела “Люди” тематично й ідейно підібрана до попередньої. Тут показано цікаві роздуми емігрантів про національний обов’язок. На чужині всі почувають себе приниженими. До них ставляться господарі країни як до людей другого сорту. Почуття приниження стимулює до роздумів про взаємостосунки між народами. І от українець згадує про діда Бенедя в одному подільському селі, який, хоча й жив у бідності, зберігав велику етнічну гідність. Він завжди казав: «От побував я в Кам’янці на базарі і цілком людей не бачив». На запитання, як – не бачив? Адже на ярмарку було повно люду? Відповідав: «Та то поляки, москалі, цигани, жиди товклися, а людей, себто українців, майже не було». У цьому герой твору бачить велику внутрішню гідність українського народу, гідність у самій глибині його.

Ще оригінальніше вибудований сюжет новели “На утвор”. Це розповідь про мужнього в’язня, який опинився в російській в’язниці і героїчно з неї тікає. Він тікає з останніх сил. Цей невеликий подвиг сильної людини переростає в письменника в роздум про силу характеру. Новела має потужну психологічну напругу. Є, по-суті, малим шедевром – твором із мінімальним сюжетним тлом, але великою напруженістю психологічних деталей.

Уся тематика й проблематика новел збірки «Людина покірنا» ніби мимовільно коментується оповідачем Давидом, який є таким собі ментором для автора. Він, зокрема доходить до такого висновку: юрба “не має волі індивідуальності, а лише властивості маси: вагання, панічність, страх перед ризиком”. А в кожному змаганні “має кожна одиниця в глибині своєї свідомості пересвідчення, що переможе небезпеку, обаламутить смерть...” [15, с. 107].

Інший висновок Давида про період Визвольних змагань такий: одного разу група сильних молодих чоловіків, яких ув'язнили, покірно зносила катування “кількох миршавих чекістів”. Сотня тихо копала собі яму, готуючись до розстрілу. Давид висновує: “А вистачило б, може, кинутися всім разом, навалитися на сторожу. Ну, загинуло б кілька! Хай половина! А решта втекла б! Але ні! Покірно підставляли свої голови під чекістські нагани...” [15, с. 108]. Чому людина, підпорядкувавшись логіці маси, стає покірною? – задумується Давид. І відповідає: тому, що “...почуття масовості, яке забирає в складової одиниці волю...” [15, с.108].

Мосендз у новелах “Великий лук” та “Поворот козака Майкеля Смайлза” задумується над проблемою повернення за покликом крові до рідних етнічних коренів. У першій новелі діють дві головні персонажі: папуаський лук із Нової Гвінеї і представник давнього козацького шляхетського роду Яхненків, на якому замикається цей славний рід. Лук стає символом пробудження мертвої душі.

Образ лука має у новелі відразу кілька смислових ліній. По-перше, він є часовим символом, через який ми усвідомлюємо єдність між родом Яхненків доби козацької Гетьманщини та періодом Національної Революції. По-друге, цей образ є живим спомином про героїку давнього роду. І по-третє, лук стає засобом розправи із ворогом розбудженого національно Марка, що врешті приводить до перемоги українських повстанців над більшовиками і їхніми найманцями мадярами.

Лук – це своєрідний архетип старої, прадавньої України, коріння якої сягає скіфських та сарматських часів. Це заповідь Мосендза всім нащадкам славної України минулого будити в собі воїнське коріння і долати ментальність пасивного народу.

У новелі “Поворот козака Майкла Смайлза” подано докладну мотивацію повернення в Україну головного героя – “чотового третьої сотні Річмондського полку” американської армії. Повернутися в Україну його стимулювала “...інформаційна стаття про постання на Сході Європи нової держави –

України...” Вражений повідомленням Майкл носив газетну врізку пів року в кишені. Спочатку він дізнався, що є нащадком козацького старшини – Михайла Смільського, сина “сотника з Козацької землі України, з міста Сміли”. Цей його предок прибув до штату Вірджинія в США на початку XVII століття. Опинившись на українській землі Майкл пішов у повстанський загін. Оповідач Давид запитав його якимось чи “...він справді відчуває себе українцем, сином того народу, заради якого ризикує своїм життям”. Смайлз відповів, що ні. Однак поступово повстанці спостерігають, що “...юнак хоче вхопити якусь нитку, яка б зв’язала те минуле, з якого вийшов його предок, з тим сучасним, яке захопило нащадка” [15, с. 133].

Доля обертається до Майкла своїм загрозливим обличчям: його разом із посланими повстанцями захоплюють большевики. Майкл Смайлз мусить вибрати свій жереб. Перед самим розстрілом козаків почулися його останні слова:

– Я не американець, а український козак, Михайло Смільський...” [15, 142].

Новела закінчується трагічною розв’язкою: “...З розстріляних не спасся ніхто... Там завершив колообіг свого роду український козак Михайло Смільський...” [15, с. 149]..

Твір побудований на основі художнього прийому прискорення внутрішньої концепції. Головний герой несподівано й швидко змінює свої світоглядні засади. У свідомості Майкла перемагає родова пам’ять, яка повертає його до українства, за яке він героїчно вмирає. Це ще один потужний націософський акцент письменника.

Ось як писав Ярослав Гординський в часописі “Назустріч”, відгукуючись на збірку «Людина покірна»: “... Яскравий сюжет виблискує в цих розповідях аж хлипливими не то кольорами, але їх нюансами” [26, с. 62]. Захоплюючись героями Мосендза, Я. Гординський ставив питання: “Чи ці герої ідеалізовані?” і сам відповідав: “Може, але читач відчуває тільки їх залізну волю. А ця незламна воля вибухає або у вродженому інстинкті масового правосуддя, в

індивідуальному бунті проти розшалілої товпи, в непереможному зв'язку з рідною землею ... Передусім це могутній голос рідної землі ... “ [26, с. 72].

Критик із журналу “Вістник” відреагував також на збірку «Людина покірна» і вважав, що розмови Давида з приятелями “це те оригінальне тло ... це ті особливі засоби, які вживає Мосендз, щоб виявити свій світогляд і з'єднати для нього читача” [Цит. за: 36, с. 157]. Мосендз вимагає від своїх героїв – “культурних людей”, – бути завжди у змаганні, на сторожі, не занепадати духом: лише *боротися, витримати й перемогти*. Це, вважав критик, головний акцент книги. Мосендзова людина, нова українська людина, яка щойно формується, виступає у збірці, на думку критика, як “неуступчива (“Номо Леніс”), відповідальна та ідеалістична (“Брат”), завзята (“Берладник”), вірна традиціям (“Хазарин”), державно думаюча (“Люди”), обов’язкова, з почуттям вояцької родової честі (“Великий лук”), ініціативна (“На утвор”), характерна, лицарська (“Поворот козака Майкла Смайлза”), а головне – непокірна, простолінійна” [Цит. за: 36, с. 157-158].

Леся Бурачинська, критик із ліберального середовища, наголошує, що Мосендз “...виводить перед читача саме непокірних людей. Це все постаті наших визвольних змагань, як у “Нотатниках” Липи. Та коли в Липи бачимо зерно і половину революції, в Мосендза виведені лише вольові типи. Але саме тому подих революції тут не такий палкий і гарячий, так, наче б Мосендз вибирав людей і перепускав їхні вдачі крізь холодний фільтр розуму - такі вони опановані й холодні, оці його сильні люди” [Цит. за: 36, с. 158]. Як бачимо, критикиня дуже влучно оцінили головний струмінь Мосендзового художнього полотна.

Отже, можемо зробити кілька попередніх висновків. У новелах першої своєї збірки Леонід Мосендз вивів галерею особистостей українського національного опору, даючи живе відчуття настроїв та драм недавньої боротьби періоду Визвольних змагань. Письменник різко естетично порвав із традицією української малої прози як народницько-реалістичного, так і модерністського періоду. У нього з’являється стиль письма строгий, дуже лаконічний,

насичений думкою, а не емоціями. Усі твори будуються на основі внутрішньої енергетики. В кожному персонажеві вчувається сила духу та характеру. В епіцентрі Мосендзової драматургії письма завжди стоїть тема внутрішнього переродження героя. Усі ці художні ознаки вказують на неоромантичний стиль його творчості, власне стиль вольового неоромантизму, який і розвивала літературна течія вісниківства.

РОЗДІЛ III. СТИЛЬОВІ ТА ІСТОРІОСОФСЬКІ АКЦЕНТИ НОВЕЛІСТИЧНОЇ ЗБІРКИ «ВІДПЛАТА»

Ще у 1928 році в “Літературно-Науковому Віснику” з’явилася новела «Помста», яка, очевидно, й дала лейтмотив і назву другій новелістичній збірці письменника. Правда, автор використав синонімічне слово для назви збірки: «Відплата». Цікаво, що у другому, празькому, виданні Мосендз знов застосував назву «Помста» [21].

Ось як роздумує один із героїв Мосендзового твору, український воїн, який виїжджає з розтерзаної України на Захід, про сенс людського буття:

“Ідея відплати є найістотнішим стимулом життя, твердить десь Емерсон.

І для нашого життя потребуємо цього стимулу в найбільшій мірі. Не боїмося жодної форми його прояву. Хай це буде навіть і помста.

Та помста не раба, а пана. Того, хто відплату ніколи не здійснює в одній площині з об’єктом відплати. Але, щоб статику своїх намірів перевести в чин, здійснюється над ціллю, як сокіл - птах високого лету - і б’є згори, завжди і лише згори ...” [21, с. 53].

Можна сказати, що ця новелістика присвячена великій проблемі, яка проходить крізь всю українську культурну свідомість, принаймні від доби Ренесансу: пізнання західного (окцидентального) духу, духу Європи, який перетворив цю цивілізацію на переможну й надзвичайно успішну в світовій історії.

Почнемо аналіз збірки із новели «Відплата», яка дала їй назву і яка концентрує в собі всю головну «ідеологію» її. Тут виведено постать папи, який усе життя провів у змаганні. Він змагався за найвищу посаду у католицькому світі. Все його життя пройшло в зусиллі *бути першим*. Сама дія твору розвивається надзвичайно динамічно і займає у часовому вимірі лише кілька годин. Письменник вибрав собі незвичайну фабулу, яка відразу вражає своєю екзотичністю: у творі показано останні передсмертні години Римського Папи. На смертному ложі папа озирається на своє життя і осмислює його. Водночас він зберігає почуття відплати тому, хто образив його в молодості. Останнім своїм рішенням папа призначає кардинала Каручіо камерлінгом. А це означає, що цей кардинал вже ніколи не стане новим папою, про що він так довго мріяв.

Ось останні слова папи: «Ні, Беніто папою не буде... Та ж це той Беніто, що давно... Коли це, власне, було? Ах, як же давно!.. Чи може це сталося вчора?..

І знов та знов пройшла душа по шляху спомину. Беніто тоді (ах як давно!) був відібрав від нього Сперанцу. То було... недавно» [21, с. 7].

Новела побудована винятково на спогадах і роздумах однієї людини, але ми бачимо в них драму довгого життя і багатьох людей, цілої епохи. Перед нами ніби простягається вся західна католицька цивілізація, з її постійними зусиллями духу, сильними постатями, героїчними вчинками кількох поколінь хрестоносців. Твір має виразний культурологічний сенс, дихає окциденталізмом.

Ще більш окцидентальним за духом можемо вважати новелу «I'ha pagata» («Заплатив»), яку письменник написав у 1932 році, в Швейцарії. Мосендз узяв сюжетну лінію із історії середньовічної Венеції, цієї республіки-королеви морів. Автор ніби задумується над тим, звідки взялося те завзяття і войовничий характер у цього порівняно невеликого народу. Адже Венеція, займаючи невелику територію на узбережжі Адріатичного моря, насправді контролювала за допомогою свого флоту усе східне Середземномор'я, володіла сотнями островів.

Тематично твір побудований на розповіді про останнього нащадка давнього аристократичного роду Пачіолі. В епіцентрі – тема помсти цього героя за смерть своїх родичів дожеві-диктаторові Джакомо Лоредано. У творі вражає зображення історичного антуражу Венеції. Читач ніби заглиблюється в готичне світовідчуття.

Новела має класичну композицію: *зачин – зав'язка – напруження – розв'язка – кінцівка*. Письменник починає твір із розповіді про традиції роду Пачіолі. Цей рід народжував героїв і лицарів, сміливих і динамічних, правдивих безстрашних мореплавців, яких завжди “хвилював творчий неспокій”. Представники роду завжди були переконаними республіканцями. Вони завжди повставали проти всіх, хто намагався зламати республіканську систему. Домінантним почуттям для всіх представників роду була пристрасть, велика пристрасть в усьому.

Головний герой твору Франческо Пачіолі, супроти волі своїх дядьків, стає мандрівним ченцем. Ця життєва дорога, здавалося, назавжди відверне Франческо від внутрішньої боротьби, яка триває у Венеції. Його високий лет духу наче підіймає юнака на метушливість світу сього.

Драматичне напруження новели сягає апогею, коли, за сюжетом, дож Лоредано встановлює диктаторську владу у Венеції. Чоловіки з роду Пачіолі розгортають боротьбу з його владою і в запеклому протистоянні зазнають поразки. Їх кидають до в'язниці, де відважні і чесні лицарі помирають. Кола звістка про смерть братів і дядьків доходить до Франческо, він негайно приймає рішення повернутися, облишити свою духовну місію і кинутися у вир боротьби. Франческо сміливо убиває диктатора і вимушений покинути батьківщину. Так раптово відбувається кардинальне переродження героя – класичний прийом новелістичного жанру.

Щоб надати своєму творові абсолютної окцидентальності, Леонід Мосндз легкою згадкою говорить, що його герой відпливає воювати “проти варварського сходу”, себто він стає хрестоносцем. На щоглі його корабля розвивається героїчний прапор роду Пачіолі, на якому є такий напис: “Non

pacem, sed gladium” (“Не мир, але меч”). Ці моменти перетворюють новелу на яскравий зразок саме неоромантичної стилістики та ідеології.

Ось як узагальнив у цій темі літературознавець Олег Баган: «Л.Мосендз перетворив новелу у величну симфонію лицарського Середньовіччя. Не випадковою є й присвята твору: "Ю.Ліпі, авторові "Суворости". Саме Юрій Ліпа поряд з Євгеном Маланюком був серед вісниківців другим великим "оксиденталістом". Нагадаємо, його перу належить такі тематично й настроєво "проевропейські" твори, як поема "Князь полонений", драматичні етюди "Троянда з Єрихону", "Корабель, що відпливає", "Бенкет", "Вербунок", а драматична сцена "Поєдинок" цілісно присвячена художньому осмисленню історії Венеції. Головна думка цього твору: через лихварський меркантилізм і міщанський гедонізм занепали лицарський дух і сила героїчної Венеції» [21, с.23].

Дуже подібною за тематикою і проблематикою до останнього твору є новела “Птах високого лету”, яку було опубліковано щойно в 1938 р. Тут сюжетна лінія будується на розповіді про життя двох хлопців-юнаків, які з дитинства дружать, будучи розведеними станови походженням: один є рицарем-аристократом, а другий – звичайним селянином. Обидва називаються Карло.

Дія твору відбувається в західнонімецькій землі Райнщині. Автор знов вичаровує героїчний дух Середньовіччя, ніби любить середньовічну ментальністю, етикою та способом життя. Письменник пояснює, що середньовічна етика змагальності виховувала шляхетних і героїчних людей.

Твір є ідеально зорганізований з погляду жанрових канонів. Чіткі контури сюжету, яскраво виписані головні герої, поворотний момент, яких «ламає» початкову концепцію і дає несподіване розв’язання. Ось як про це пише дослідник: “Соколину теорію” використано тут, сказати б, у прямому класичному вигляді й значенні, оскільки однією з важливих особливостей “Птаха високого лету” виступає власне образ сокола – як лейтмотивна деталь,

яка служить для розвитку концентруючого мотиву, що “розвивається за принципом контрапункту” [27, 19].

Ігор Набитович узагальнює: «Образ сокола, як прийом новелістичної концентрації, присутній як і в символічній назві новели, так і з’являється в “наближенні” майже всіх динамічних вершин твору. Наявність у “Птасі високого лету” складників і рис, притаманних як новелі, так і повісті, можна розглядати як жанрове взаємопроникнення - один з елементів художнього пошуку Мосендза-прозаїка» [42, с. 102].

На думку Олега Багана «Мосендзова розповідь про двох Карлів – барона і простолюдина – перетворюється на славень людському бажанню завжди стреміти до висот, до звитяжництва. Барон Карл з Райнбурга усе життя провів із затаєною болючою раною поразки в юності за руку селянки Катерини. Але ця поразка не озлобила його, не стала причиною скочування хоч до якоїсь нищоти. Навпаки, усе своє життя він ставив дух, зростав як Воїн і Пан. Тому в хвилину, коли раптово випала нагода помсти за давню образу, він, узрівши в нащадкові свого колишнього суперника справжнього лицаря, прощає йому теперішню образу. Усе в житті справжнього лицаря повинно бути для одного і заради одного: для Шляхетности. Саме в цьому, на думку вісниківців, полягає головний заповіт Середньовіччя» [2, с.121].

Новела, яка врешті отримала назву “Лист”, була спочатку опублікована під назвою “Дівчина з золотого заходу” (1931). У цьому творі звучать автобіографічні нотки. Це дуже цікавий психологічний етюд, сповнений роздумів про сенс кохання, про уміння прощати, бажання бачити у почуттях велич і призначення людини.

У новелі “Євшан-зілля” Леонід Мосендз знову вдається до переосмислення національних стереотипів. Сюжет твору побудований на відомому епізоді Галицько-Волинського літопису, в якому розповідається про степову траву, запах якої розбудив у половецького князя щемкий спогад про рідну землю. Як відомо, до цієї теми зверталися Олександр Олесь, Микола Вороний. Як зауважує Ігор Набитович, «У новелі застосовано оригінальний мистецький

принцип, який умовно можна було б назвати “обернено-симетричною алюзією”: історія половців ототожнюється з історією українців, а Русі-України - з історією Російської імперії. Як і в деяких Мосендзових поетичних творах, у новелі звучить мотив покидання рідної землі. Письменник знову знаходить виправдання для еміграції: лише вона змогла зберегти давніх богів, традиції та звичаї свого народу. В історії взаємин половців та Русі прихована історія українсько-російських взаємин після Переяславської угоди. Письменник шукає причини, подібні до тих, через які програно наші Визвольні змагання 1918-1921 років, показує певні негативи нашої етнопсихології. І в новелах “Птах високого лету”, “Г’я рагата”, “Відплата” прозаїк у героях середньовічної Європи ніби шукає паралелі до легендарних образів програних Визвольних змагань» [42, с. 132]. Цей твір є своєрідним гімном Традиції. Розв’язка новели описує пробудження молодого половецького хана, який, перебуваючи в руському полоні, звикся був із руським життям і полюбив його. Але згадавши запах трави-євшан, збунтувався проти самого себе і розірвав із цим життям.

Оригінальним культурологічним та ідеологічним роздумом стала остання новела Мосендзової збірки, яка отримала назву “Вояк відходить”. Цікаво, що у першопублікації ця новела, підписана псевдонімом Ростислав Берладник, мала підзаголовок: “Розділ з роману”*. Твір побудований на основі автобіографічних спогадів самого письменника, очевидно, оскільки в ньому колоритно розповідається про переживання українського воїна Армії УНР, який вимушено покидає рідну землю. Це роздум героя про силу духу. Він усвідомлює, що українство прогало визвольні змагання через столітній занепад духу, деформації характеру нації. Він захоплюється західноєвропейським стилем життя та історією Західної Європи як цивілізації. У них він бачить енергію, готичний порив ввись, здібність до важких випробувань, войовничість. Його висновок із розжумквань звичить так: українці прогали багато історичного часу, але вони повинні зібратися духом і засвоїти західні моделі та стилістику історичної поведінки, стати такими ж войовничими і завзятими, як нащадки старої Європи.

Дещо відокремлено стоїть у збірці новела «Мінерва», яка присвячена тематично одному епізодові із життя Григорій Сковороди – його мандрівці до Європи. Письменник перосмислоє саме поняття відплати. Мудрість Сковороди полягає у тому, що він завжди залишався відкритим до світу: “... усе, що назбирала душа по мандрівках, віддати тій землі, вхопити її кігтями мудрого Мінервиного птаха і до кожної ранки вкапнути свою краплину мудрости й любови ...” [21, с. 126].

Першим відгукнувся на вихід збірки «Відплата» журнал «Вістник» [47]. Дмитро Донцов, який підписався криптонімом О. В., джууже прихильно поставився до події, зауважив, що “...виказує себе автор майстром новелі – штука, як відомо, не легка і не дуже поширена в нас... Оповідання Мосендза – ляконічні викладом, суворі думками, сповнені тої опанованої, але бурхливої пристрастности, яка відрізняє, наприклад, новелі П. Меріме. Тематика – героїчна ...” Донцов підсумовував: “Л. Мосендз, безперечно, розгорнув цілком нову сторінку в нашій новелістиці і, ймовірно, не лише в новелістиці ...” [Цит. за: 36, 169].

Щоб підвести певну підсумкову риску під аналізом збірки Мосендза, наведемо один роздум знаного літературознавця Івана Денисюка про сутність новели як жанру: “...Сутність людини новела розкриває у певних життєвих катаклізмах, крайніх ситуаціях, незвичайних подіях. Предметом зображення оповідання, що визначає його жанрову змістову сутність, є більш усталені, стабільні сфери буття – звідси і специфічність їх вимірів... Відносна статика, що впливає з морально-звичаєвої сфери зображення, відрізняє оповідання від новели з її настановою на психологічну динаміку героя...”

Усі композиційно-стильові особливості новели й оповідання – це похідні їхнього жанрового змісту, який потребує певного способу зображення. Динамічній природі новели притаманні прийоми “концентрації чуття”. Для оповідання характерний настрій певного розслаблення, спокійного погляду на героя та його оточення, дослідження морального статусу героя. Поетика оповідання і новели має у собі багато спільного. Але такі прийоми, як

несподіваний поворот, пуант, раптове, обірване закінчення для оповідання не характерні” [27, с.27].

Зроблений нами аналіз Мосендзових збірок “Людина покірна” й “Відплата” (“Помста”) дає всі підстави ствердити, що написані всі твори у суворому дотриманні канонів жанру новели.

Герої новел Леоніда Мосендза – це завжди вельми активні та вольові люди. Це тверді особистості, які здатні долати життєві перешкоди. Це піднесені, романтичні постаті, цілком не подібні до героїв української класичної новелістики. Такий тип моделювання героїв чітко вказує на неоромантичний характер Мосендзового літературного стилю.

Ось як оцінював Мосендза його близький друг та однодумець Євген Маланюк: “Письменник виразно-точного, аж дещо “математичного” стилю, звернув він на себе увагу перш за все своїми новелями, які либонь і залишилися його питомою формою... Не чужа була Мосендзові й публіцистика, датована, переважно, останніми роками його життя” [Цит. за: 36, с.159]. В іншій статті Маланюк так розвинув свою думку: “Його (Мосендза – М. І.) літературна спадщина досить поважна, свідчить виразно, що її автор був справжнім письменником, і при тому письменником-майстром дуже тонкого й безпомилкового стилю. Чи візьмемо його вірші, особливо подебрадської доби, чи його новелі й пізніші широко розрекламовані повісті, - переконуємося, що це справжня література. Може, дещо суховата, занадто інтелектуальна, не так “зроджена”, як “створена”, але створена митцем” [Цит. за: 36, с. 170].

Отже, проведений нами аналіз другої новелістичної збірки Леоніда Мосендза «Відплата» дозволяє зробити такі висновки. Письменник дав зарозки досконалої жанрової новели в дусі вольового неоромантизму. Усі його твори пройняті чіткою концептуалістикою, овіяні настроями окциденталізму. Мосендз зумів створити ідеальні твори з виховання особистості, що було вельми актуально в ту добу завзятого національного резистансу. Історіософські концепції письменника цілком відповідають загальним історичним візіям

літературів-вісниківців. Вони спрямовані на відродження героїчного духу нації, пізнання готичних морально-етичних та психологічних основ європейської цивілізації і культури.

ВИСНОВКИ

Творчість Леоніда Мосендза виділяється у вісниківській художній літературі своїм послідовним ідеологізмом, жанровою стрункістю, раціоналізмом у стилі письма. Письменник пройшов добру формально-поетикальну школу неокласицизму, що надало його творам особливого лаконізму, точності в слові, досконалості у формі.

Вагомою тлумачною засадою при вивченні явища вісниківства є правильне розуміння моральної і світоглядної основ молодого націоналістичного покоління, яке постало в Україні під час Національної Революції 1917-1920 рр. Пік розвитку цього покоління припав на міжвоєнну добу. Національна катастрофа, яка сталася під час Революції, породила спочатку глибоке враження, а потім поштовнула до кардинального переосмислення основ національного руху. Прийшло усвідомлення того, що соціалістичні та ліберальні ідеологічні засади, на яких формувалося українське суспільство впродовж кінця XIX-го на початку XX ст., призвели до національного безсилля, анархії і поразки в Революції.

Найповніше критика ліберально-соціалістичної політики і позитивістсько-матеріалістичних філософських засад українського суспільства представлена у блискучих за стилістикою й глибоких за своїм ідейним змістом книжках Дмитра Донцова "Підстави нашої політики" (1921) і "Націоналізм" (1926). Ці праці а також статті Донцова у «Літературно-науковому вістику» першої половини 1920-х років надзвичайно вплинули на молоде покоління націоналістів. У середині 1920-х років вже зародилася літературна течія вісниківського неоромантизму, яку розвивали Євген Маланюк, Юрій Липа, Олекса Стефанович, Олесь Бабій, Роман Бжеський, Богдан Кравців, Оксана Лятуринська і, власне, Леонід Мосендз.

Естетичну програму вісниківства можна окреслити в настановних ідеологічно-культурологічних текстах, які узагальнив Олег Баган: «1) плекання войовничості, духу експансіонізму (як ліків від традиційної української розм'якlosti і безвольності); 2) категоричне антимаіоросійство, несприйняття жодних форм та мімікрій національного ренегатства, пристосуванства (як ліків від українського ментального яничарства і холуйства, вихованих віками бездержавності); 3) критика усіх видів москвофільства як найбільшої загрози для національних можливостей українства; 4) культурний оксиденталізм як форма устійнення української культури і ментальності як сутнісно, органічно середньоевропейських явищ, що б дало змогу зупинити російський асиміляційний наступ на всіх рівнях; 5) витворення орденського типу мислення в українському політикумі, просякнутому партійщиною і дріб'язковістю, тобто виховання нової генерації діячів, перейнятих етикою шляхетного героїзму, філософією вишости національних ідеалів і національного чину, особливою психологією особистої й національної гідності» [3, с.44].

Коли ми проаналізуємо головні твори Леоніда Мосендза, то побачимо, що всі основні їхні ідеологеми відповідають цим тезам.

Лірика Леоніда Мосендза показує дві художні лінії: неокласичну та неоромантичну. Емоційно автор цілком розриває із традицією української сентиментальної лірики. У нього присутні лише вольові, суворі, раціоналістичні акценти. Версифікаційно вірші Мосендза відображають неокласичні поетичні засади. Він дуже любить форможанр сонета (І.Качуровський). Ліричний герой Мосендза завжди в задумі, морально піднесений, аскетичний. Це було абсолютним новаторством в українській поезії. Ментально до Мосендза подібний лише Юрій Липа з подібним типом ліричного героя.

Хоча Леонід Мосендз писав відносно мало, видав всього одну збірку лірики «Зодіак», проте він закономірно став провідним вісниківським автором, умовним членом «вісниківської квадриги» (Ю.Клен). Чому? Тому, що лірика

Мосендза передавала всі основні ідейні устремління цієї літературної течії та молодого націоналістичного покоління загалом.

Мосендза сміливо можна назвати «готичним поетом» України. І сам автор, і його ліричний герой цілком поглинуті західноєвропейським духом вічного здобування, устремління до досконалості, аскетичного зусилля. І вірші поета такі ж за своїм естетичним оформленням.

У жанрі новели Мосендз також написав відносно мало. Але яскравість стилю, жанрова досконалість, глибина змісту перетворюють його новели на шедеври української літератури. Обидві збірки малої прози – «Людина покірна» та «Відплата» – дуже подібні між собою. Їхня проблематика розвивається довкола іжеї перебудови ментальності українства, виховання сильної особистості, твердості характеру нації, осмислення героїчних моментів історії, зображення складних «межових ситуацій» в житті героїв.

Ось як писав Дмитро Донцов про завдання нової літератури, яка творилася під впливом його журналу «Літературно-науковий вістник»: "Вирвати нашу національну ідею з хаосу, в якому вона грозить згинутися, очистити її від сміття й болота, дати їй яскравий, виразний зміст, зробити з неї стяг, коло якого гуртувалася б ціла нація, – ось завдання, до розв'язування котрого, разом з іншими, хоче причинитися і відновлений "Л.Н.Вістник".

...Безплідним є чин, хоч би як героїчний, не керований ясною ідеєю, непримиренною і передуманою до деталей. У нас мало здавали собі справу з цього. На Заході, де люди взагалі думали інтенсивніше, панували інші погляди на значення ідеології для суспільного життя... Велика французька революція і революція російська є доказами, що тільки ясні, прості і не заплутані кличі, отримані з непохитною вірою в їх святість і з невгнutoю волею в їх здійсненню, поривають за собою маси. Що ніколи маси не підуть за туманними гаслами. За тими, хто не знає, чого хоче. Що лише той, хто не вагається в слушний час сказати "так" або "ні", накинє свою волю юрбі. Сього, власне, бракувало досі українському націоналізмові: сеї ірраціональної віри в історичне покликання свого народу, що так відзначає наших сусідів. Аж до останніх років ми майже

не мали що протиставити сій вірі, що було б їй рівновартне, коли не рахувати того оптимістично-мрійливого квієтизму і того культу терпіння, яким була перейнята наша література" [3; с.282-283]. Ці слова можна поставити на початку творчості Леоніда Мосендза, як мотто до неї.

Прозова збірка "Людина покірна" майже повністю присвячена бурхливим подіям 1917-1921 років, випробуванням того часу, коли боротьби за Українську державу визначала все. Ця тема тісно переплітається з темою народження нової української людини, людини-борця, яка повернеться до прабатьківського коріння і стає в ряди оборонців рідної землі. Один із головних Мосендзовий ідейних акцентів звучить так: «...родова пам'ять не стирається навіть найбільшими лихоліттями і в якомусь із поколінь обов'язково повертається у відкритій формі. Одна з головних ідей збірки - у тому, що національна гідність є невід'ємною складовою гідності людини, і є навіть важливішою та вищою за ціну життя. Та цю гідність може мати лише той, хто не втратив відчуття кровного зв'язку з рідною землею» [42, с. 167].

Леонід Мосендз створює низку яскравих образів сильних духом героїв, які здатні долати великі випробування. Він наче моделює нову українську людину через них. Кожна новела збірки є повчанням для нації. Націософська інтенціональність творчості Леоніда Мосендза проймає у нього всі аспекти новел.

Збірка «Відплата» має лейтмотивом тему помсти як форми зростання особистості. Письменник посилює в ній свій окциденталізм. В окремих творах багато історичних замальовок із європейського Середньовіччя. Олег Баган узагальнив про це так: «Це була не просто цілісна концепція орієнтації на все західне в культурі (така програма, за великим рахунком, існувала в українській культурі від доби Романтизму, а її основи були закладені ще першими студеями-гуманістами XVI і потім учасниками національного відродження кінця XVI – початку XVII ст.), це було віднайдення нових *енергетичних* коренів для національної культури, ствердження первинності *геройзму та індивідуалізму* в ній, що так суттєво затерлися в епоху народництва і

позитивізму. Д.Донцов зумів показати, передусім на прикладі творчості Тараса Шевченка і Лесі Українки, що таке Митець, перейнятий духом прометеївського горіння, відчуттям великої трагії буття і його Божеської скерованості, що таке сила його художньої сугестії і будівна спромога Слова, Слова, що загартувалося в добу лицарського європейського Середньовіччя... Саме в Середньовіччі зцементувався *характер* європейських народів, звідси ринули в європейську культуру могутні потоки шляхетності і життєвого динамізму, готичної виструнченості до Високого та Ідеального та несамовитого волюнтаризму, що зробили такою принадою й величною європейську літературу» [3, с. 56].

І поезія, і проза Леоніда Мосендза мають виразні стильові ознаки неоромантизму, а саме: яскравість образів, контрастність зіставлень, тематику сильної особистості, внутрішній динамізм духу, вдале переплетення із поетикою неокласицизму, строгий інтелектуалізм, стійку проблематику волюнтаризму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баган Олег. Готика - як стиль і настрій. До джерел художнього стилю Леоніда Мосендза // Українські Проблеми. 1998. №2. 122-130.
2. Баган Олег. Історіософські концепції Леоніда Мосендза в контексті розвитку ідеології й естетики вісниківства // XX століття: від модерності до традиції : зб. наук. пр. Вінниця : Планер, 2010. Вип. 1: Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза / гол. ред. Ірина Русак, заст. ред. Олег Баган. С. 156 – 168.
3. Баган Олег. Католицькі дух і етика як чинники виховання нації (Націософські аспекти творчості Леоніда Мосендза) // Виховання молодого покоління на принципах християнської моралі в процесі духовного відродження України. Наукові записки Острозької Академії. Т.3. Острог, 2000. С.528-534.
4. Баган Олег. Концепція національної літератури політична і поетична / Д. Донцов і Є. Маланюк // Другий міжнародний конгрес українців / Літературознавство. Львів, 1993. С.185-191.
5. Вісниківство: літературна традиція та ідеї: Науковий збірник. Вип. 1. Дрогобич: Коло. 2009. 356 с.
6. Вісниківство: літературна традиція та ідеї: Науковий збірник. Вип. 2. Дрогобич: Поствіт. 2012. 382 с.
7. Винар Любомир. До проблеми “батьки і діти” в ліричній драмі Л. Мосендза “Вічний корабель” // Інформаційний листок Літературної комісії Зарева. Мюнхен, 1950. Ч.2. С.5-11.
8. Войчишин Юлія. “Ярий крик і біль тужавий” / Поетична особистість Євгена Маланюка. Київ: Либідь, 1993. 160с.
9. Гікавий Михайло. Спогад про Леоніда Мосендза // Визвольний Шлях. 1976. № 2. С.214-216.

10. Гузар Зенон. Геній юнацтва: "Вічний корабель" Леоніда Мосендза // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу. Дрогобич: Відродження, 1996. С.197-198.
11. Гузар Зенон. Сузір'я Леоніда Мосендза (збірка "Зодіак") // Сучасна філологічна наука в національному відродженні. Львів, 1992. С.97-98.
12. Гузар Зенон. Леонід Мосендз - поет // Баган О., Гузар З., Червак Б. Лицарі духу. Дрогобич: Відродження, 1996. С.38-48.
13. Гузар Зенон. Леонід Мосендз - поет: збірка "Зодіак" // Українське Літературознавство. Випуск. Львів, 1995. С.65-67.
14. Денисюк Іван. Розвиток української малої прози XIX - поч. XX ст. Львів: Академічний Експрес, 1999. 280с.
15. Державин Володимир. Національна література як мистецтво / Мистецька мета і метода національної літератури // Українське слово. Київ: Рось, 1994. Т.3. С.597-608.
16. Донцов Дмитро. Дві літератури нашої доби Торонто: Гомін України, 1958. 296 с.
17. Донцов Дмитро. Літературна есеїстика. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2010. 714 с.
18. Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза // XX століття: від модерності до традиції : зб. наук. пр. / гол. ред. Ірина Русак, заст. ред. Олег Баган. Вінниця : Планер, 2010. 436 с.
19. Задеснянський Р. Правда про Мосендза і його твори / Матеріали і деякі твори. Торонто, 1977. 120с.
20. Ільницький Микола. Від "Молодої Музи" до "Празької школи". Львів, 1995. 320с.
21. Ільницький Микола. Поетичні школи в західноукраїнському літературному процесі 20-30-х років XX ст. // Записки НТШ / Праці Філологічної секції. Львів, 1990. Т.СХХІ. С.156-170.
22. Кравців Богдан. Леонід Мосендз і його "Останній пророк" // Мосендз Леонід. Останній пророк. Торонто, 1960. С.V-XXXII.

23. Маланюк Евген. Леонід Мосендз / В п'яту річницю смерти // Маланюк Е. Книга спостережень: Проза. Торонто, 1962. Т.1. С.243 -246.
24. Маланюк Евген. Листи / Л. М. [Леонідові Мосендзу] // Ми. 1933. Кн.1. С.57.
25. Маланюк Евген. Спізнене покоління / Леонід Мосендз і інші // Маланюк Е. Книга спостережень / Проза. Торонто, 1962. Т.1. С.171 - 177.
26. Мафтин Н. Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-х років ХХ століття: Парадигма реконквісти : [монографія] / Наталя Мафтин. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2008. 356 с.
27. Мосендз Леонід. Відплата: Оповідання. Львів. 1939. 127 с.
28. Мосендз Л. Зодіак. Прага. 1941. 98 с.
29. Мосендз Леонід. Євшан-зілля // Дерево пам'яті. Книга українськоо історичного оповідання. Київ: Веселка, 1990. Вип.1. С.271-280.
30. Мосендз Леонід. Лист // Українське слово. Київ: Рось, 1994. Т.2. С.180-183.
31. Мосендз Леонід. Людина покірнa / Ното Lenis. Львів, 1937. 126с.
32. Мосендз Леонід. Мінерва // Дерево пам'яті. Книга українського історичного оповідання. Київ: Веселка, 1995. Вип.4. С.141-147.
33. Мосендз Леонід. Народження Дон-Кіхота // Визвольний Шлях. 1999. № 1. С.91-96.
34. Мосендз Леонід. Останній пророк. [Роман]. Торонто, 1960. 456с.
35. Мосендз Леонід. Поки вихилявся глечик // Визвольний Шлях. 1999. № 3. С.319-324.
36. Мосендз Леонід. Птах високого лету // Дерево пам'яті. Книга українського історичного оповідання. Київ: Веселка, 1991. Вип.3. С.240-272.
37. Мосендз Леонід. Штайн: ідея і характер. Львів, 1935. 96с.
38. Набитович І. Біблійні стилізації як стилетворчий засіб в українській прозі ХХ віку / Ігор Набитович // Sacrum і Біблія в українській літературі / за ред. І. Набитовича. Lublin : Ingvarr, 2008. С. 644. 270.
39. Набитович І. Місто як сакральний локус: семантична й поетикальна парадигматика концепту Єрусалима в українській художній прозі ХХ віку : [у прозі Л. Мосендза та Н. Королевої] // Наукові праці Кам'янець-

- Подільського державного університету. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. Вип. 14, т. 2 : Філологічні науки. С. 124–134.
40. Набитович Ігор. Леонід Мосендз: сторінки життя письменника. Київ: Центр інновацій та розвитку, 1999. 26 с.
41. Набитович Ігор. Два есеї Леоніда Мосендза // Визвольний Шлях. 1999. № 1. С. 89-91.
42. Набитович Ігор. Леонід Мосендз - лицар святого Грааля // Визвольний Шлях. 1998. № 1. С.74-88.
43. Набитович Ігор. Леонід Мосендз - лицар святого Грааля. Дрогобич: Відродження, 2001. 224 с.
44. Набитович Ігор. Леонід Мосендз - перекладач // Філологічний збірник Дрогобицького педагогічного Університету. Дрогобич, 1998. Випуск 1. С. 192-200.
45. Набитович Ігор. Леонід Мосендз - прозаїк // Визвольний Шлях. 1998. № 7. С. 825-837; № 8. С.973-982.
46. Набитович Ігор. Лист Леоніда Мосендза до Меланії Кравців // Українські Проблеми. 1998. № 2. С. 130-132.
47. Набитович І. Сакральне в художній творчості Леоніда Мосендза // XX століття: від модерності до традиції : зб. наук. пр. – Вінниця : Планер, 2010. – Вип. 1 : Естетика і поетика творчості Леоніда Мосендза / гол. ред. Ірина Русак, заст. ред. Олег Баган. – С. 101 – 102.
48. Набитович Ігор. Філософське осмислення долі України в українській прозі XX століття із сюжетами із Святого Письма // Діалог культур / Україна у світовому контексті. Випуск 2. Львів: Каменяр, 1996. С.340-342.
49. Неврлий Микола. “Трохи Дон-Кіхот в мені є...”// Україна. 1990. № 18. - С.20-22.
50. Погребенник Федір. Еміграція і література // Слово і Час. 1991. № 10. С.22-28.

51. Радзієвський Володимир. Мала проза Леоніда Мосендза і дискурс вісниківського неоромантизму: Дис. на здобуття... канд. філол..наук. Вінниця. 2019. 196 с.
52. Салига Тарас. Українська поезія періоду міжвоєннє: шляхи і напрями // Салига Т. Високе світло. Львів-Мюнхен: Вид-во УВУ, 1994. С.5-46.
53. Самчук Улас. Леонід Мосендз // Слово і Час. 1997. № 10 С.24-26.
54. Скуратівський Вадим. Похідна літературної полеміки в українській діаспорі // Сучасність. 1999. № 7-8. С.144-145.
55. Фащенко Василь. Із студій про новелу. Київ, 1971. 214с.
56. Череватенко Леонід. “Безодня смерті і безодня життя спіткались на межі ...” // Українське слово. Київ: Рось, 1994. Т.2 С.171-178.
57. Чік Людмила. Роман Леоніда Мосендза «Останній пророк» у системі творчих координат автора: Дис. на здобуття... канд. філол.. наук. Чернівці. 2012. 218 с.
58. Шелест В. Поезія Леоніда Мосендза // Українська літературознавство. Львів. 1994. №64. С. 168 – 170.
59. Шпиталь Анатолій. Палестина, Іудея, Святе Письмо й українська історична проза // Слово і Час. 1999. № 12. С.26-30.